

ŠIKANANA VE ŠKOLE.

Marie BLAHUTKOVÁ, Michal CHARVÁT

Souhrn: Článek se zabývá problematikou šikanování na školách u dětí staršího školního věku. Pomocí dotazníkového šetření jsme zjišťovali výskyt šikany na vybraných školách. Bylo zjištěno, že šikana se skutečně mezi žáky staršího školního věku vyskytuje.

Klíčová slova: agresivita, šikana, hostilita

Úvod

Šikana ve škole je jev starý jako škola sama. V současnosti však narůstá do větších rozměrů tím, že vzrůstá počet zjištěných případů šikanování, snižuje se věková hranice agresorů, zvyšuje se její brutalita a její propracovanost (Bendl, 2003).

Prohra, bolest, ztráta, nezdar a vše záporné v životě dítěte může v důsledku své negace otevírat cestu k přesahu. Přesah však může být tak velkého charakteru, že vyvolá negativní jednání (Hogenová, 2001). Osobnost každého z nás je dynamická a postupně se vyvíjí a mění. Její dynamičnost se projevuje funkcí ega (já), což je teoretický konstrukt, který vysvětluje organizaci osobnosti vykazující se jako relativně jednotně fungující celek. Velký význam zde mají motivy lidské činnosti, kdy smyslem chování člověka je udržování určité vnitřní psychické rovnováhy, která je dána také pocitem hodnoty sebe sama. Projevují se mechanismy obrany proti úzkosti a mechanismy sebeklamu (Nakonečný, 1995). Lidské individuum je rozmanité a jeho rozmanitost se neskládá pouze z kladných rysů osobnosti, nýbrž zahrnuje i rysy záporné. V současné postmoderní společnosti je kladen důraz zejména na výkon. Přitom výkon v současné společnosti není nic jiného než strukturování pole možného jednání u druhých lidí, tedy organizování naší vlastní svobody (Hogenová, 2002). Ne každý je však schopen orientace na výkon a vznikají velké rozdíly mezi přístupy k řešení problémů již v raném věku.

Kolář (2000) říká, že šikana na školách je jako epidemie, která už je dnes podložena výsledky výzkumů provedených odborníky na různých typech škol a na více místech republiky.

Přesto většina učitelů nevidí šikanování jako problém, a když ano, tak snad na jině škole než je ta jejich. A právě to je velký omyl. Šikana je problém, a to na většině škol. Tzn. šikanování se ve větší či menší míře vyskytuje všude. Jen přesnější zmapování je těžké, protože šikana může být velice dlouho skrytý problém.

O podstatné většině šikanování se prostě neví, i přesto, že lehčí formy šikany zasahují velkou část školní populace. Z těchto mírných forem se vysoké procento dostane do pokročilého stádia šikany.

Pokud se tyto otázky začnou objevovat již v dětském věku, mohou být spouštěčem negativních jednání dětí, které je často označováno jako agresivita a je zařazeno do poruch chování v dětském věku. Přitom dítě s poruchami chování ve škole může v domácím prostředí vykazovat známky klidného, komunikativního a společenského jedince. Negativní působení na jedince v delším časovém horizontu může být příčinou závažných poruch chování, které často směřuje k sociálně patologickému chování dítěte. Vnitřní negativní pocity dítěte se mohou projevit jako prvky hostility.

Podle MŠMT je šikanování jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování, až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

Kolář (2000) rozděluje šikanování do pěti skupin:

První stupeň (zrod ostrakismu)

Podmínky ke vzniku šikany mohou být docela běžné a nenápadné. Není k tomu, jak si většina lidí myslí, zapotřebí výjimečných podmínek, přítomnost patologického sadisty nebo absence kázně. V každé školní skupině se vždy objeví jednotlivci, kteří jsou méně vlivní a oblíbení. A všichni tito žáci, kteří se dostanou na okraj skupiny, zakoušejí tzv. ostrakismus. Je to mírná, převážně psychická forma násilí, kdy se člověk necítí dobře, je neoblíbený, neuznávaný, ostatní ho odmítají, pomlouvají apod. Takové dítě začíná přijímat roli utlačovaného, odstrkovaného, nedokáže se účinně bránit. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný.

A tato situace už je zárodkem šikanování a ostrakismus může přerůst do dalšího stádia.

Druhý stupeň (fyzická agrese a přitvrzování manipulace)

Je charakteristický tím, že psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi. Agresor zakouší, jak chutná moc, jaké uspokojení mu přináší, když někoho bije, týrá, ponižuje. To, jak bude vypadat další vývoj, záleží do značné míry na postojích žáků k šikanování. Neexistují-li kamarádské vztahy, záporný vztah k násilí, pozitivní morální vlastnosti, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.

Třetí stupeň (klíčový moment – vytvoření jádra)

Je prakticky rozhodující. Existuje stále možnost, že vznikne silné pozitivní působení skupiny, která by oslabil vliv tvořícího se „úderného jádra“. Pokud se tak nestane,

tak agresori začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběť. Oběti bývají většinou ti, kteří se už jako objekt ostrakizování svědčili.

Čtvrtý stupeň (většina přijímá normy agresorů)

Pokračuje činnost jádra agresorů. Jejich působení je tak silné, že jejich normy přijímá celá skupina. Tomuto tlaku se už málokdo dokáže postavit. Skupina je navenek zachována, ale zevnitř se rozkládá. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě, zúčastňují se týrání a prožívají při tom uspokojení. Dělají to proto, aby oni sami se nestali tím týraným.

Pátý stupeň (totalita, neboli dokonalá šikana)

Tento stupeň je zpravidla ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. Normy agresorů jsou přijaty a respektovány všemi. Dojde k nastolení totalitní ideologie šikanování. Charakteristickým znakem je to, že agresori jsou chápáni a uznáváni jako vůdci, nadlidi, apod. Oběti jsou vnímány jako podlidi, poddaní, nevolníci, otroci. Agresori ztrácejí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu. Členové, kteří původně nesouhlasili, najednou se zájmem přihlížejí, nebo se dokonce aktivně účastní.

Může se stát že iniciátor šikanování je žák s výborným prospěchem, který ochotně pomáhá pedagogovi a má jeho podporu. Učitel mu věří a stojí za ním. Oběť v tomto stádiu utíká do nemoci, má mnoho absencí (i neomluvených), vyhýbá se škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu.

Cíle, hypotézy a úkoly výzkumu

Cílem našeho výzkumného šetření bylo zjišťování aktuálního stavu šikany u vybraného souboru žáků staršího školního věku na školách v okrese Brno-venkov. Součástí výzkumu bylo zjišťování postojů adolescentů k projevům šikanování ve škole. Ke splnění cílů práce jsme stanovili následující hypotézy práce:

1. Současná globalizace s sebou přináší i negativní jevy, mezi něž patří šikana. Předpokládali jsme, že u žáků staršího školního věku existuje prokazatelná šikana.
2. Šikana je více přisuzována mužskému pohlaví proto jsme předpokládali, že se bude ve škole více projevovat u chlapců.
3. Školní prostředí je často s šikanováním spojováno. Předpokládali jsme, že u adolescentů se ve školním prostředí projeví šikana více než v prostředí mimoškolním.

Ke splnění cílů a hypotéz jsme si stanovili následující úkoly:

- pomocí dotazníkového šetření oslovit vybranou skupinu adolescentů ve školním prostředí a zjistit stav šikany,
- porovnat rozdíly v šikanování mezi chlapci a dívkami,
- zjistit úroveň šikany ve školním a mimoškolním prostředí a tyto úrovně porovnat.

Metodika

K výzkumnému šetření bylo vybráno celkem 7 tříd žáků základních škol a studentů nižších ročníků gymnázií z regionu Brno-venkov ve věku 12–15 let. Celkem bylo dotazováno 151 respondentů, z toho 81 chlapců a 70 dívek. K dotazníkovému šetření byl použit nestandardizovaný *Anonymní dotazník pro výzkum šikany* (Blahutková, 2006), který obsahoval 31 otázek. První skupina otázek byla zaměřena na základní informace o testované osobě, dále na klima třídy a na přátelství, druhá skupina byla zaměřena na šikanu obecně (znalosti terminologie, zkušenosti s šikanou a s agresory, schopnost oznámit zjištěné skutečnosti). Výzkumné šetření prováděla na všech vybraných školách stejná osoba se stejnými instrukcemi.

Výsledky a diskuse

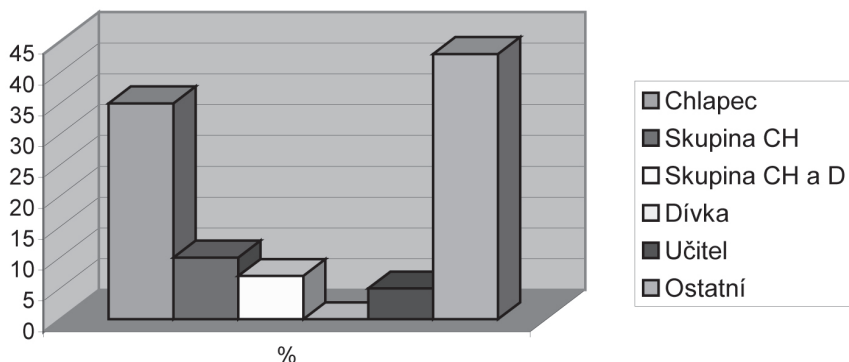
Při zjišťování obecných charakteristik týkajících se školního a třídního klimatu uvádí 95 % oslovených spokojenost v souvislosti s dotazem, zda navštěvují tu správnou třídu. Při dotazu na dobrý třídní kolektiv je však spokojeno pouze 65 % žáků. Více než dvě třetiny žáků se domnívá, že ve školním prostředí se šikana vyskytuje a stejný počet dotazovaných se domnívá, že by si jí učitelé ve škole povšimli. Jedna třetina oslovených se nikdy ve škole se šikanou nesetkala. 17 % oslovených se setkávalo se šikanou častěji. Více bylo ubližováno chlapcům – 51 % a méně dívkám 17 %. Šikana se nejvíce objevuje venku, dále ve školním prostředí, v hodinách tělesné výchovy a o přestávkách (obr. 1).

Agresor, který oběti ubližoval, byl v 35 % chlapec, 22 % skupina chlapců, 10 % skupina chlapců i dívek, dále se objevil i učitel (5 %) nebo neznámý adolescent (obr. 2).

obr. 1: Výskyt šikany u sledovaného souboru adolescentů

Šikana u adolescentů

obr. 2: Označený agresor

Ve škole se nejvíce šikana objevuje v šatně, na WC a na cestě do školy nebo ze školy. V mimoškolním prostředí se objevuje šikana na nádraží (při čekání na dopravní prostředky, protože značná část oslovených do školy dojíždí), dále v hospodě a v zájmovém kroužku.

Jedna třetina dotazovaných uvedla, že se některý ze spolužáků pokoušel oběti pomoci, jedna třetina odpověděla, že žádný ze spolužáků oběti pomoci nechtěl, zbytek se nevyjádřil. Při dotazování na pravidelnost šikany jsme zjistili, že jedna třetina adolescentů uvádí, že jim bylo ubližováno několik měsíců pravidelně, nejméně 2 x týdně. Ve třech případech byla odpověď „velmi často“ a „kdykoliv jsme se setkali“!

Většina dotazovaných šikany neohlásila, většinou z obavy následného trestu od agresora. V posledních dotazech jsme zjišťovali, zda respondenti sami někdy ubližovali nebo měli potřebu ublížit. K našemu překvapení 22 % uvedlo, že nejméně jednou někomu ublížilo, 8 % ubližuje a více než polovina dotazovaných by ráda ublížila. 12 % respondentů přiznalo, že jim napadení spolužáka přineslo uspokojení. Tři žáci přiznali, že opakované ubližování jim přináší uspokojení.

Po provedeném dotazníkovém šetření jsme se žáky diskutovali o projevech šikanování na veřejnosti i ve škole. V mnoha případech se oslovení se šikanou setkávají, ale přímému kontaktu se vyhýbají.

Závěry

Z našeho výzkumného šetření vyplývá potřeba řešit problematiku šikanování a agresivního chování ve škole, zejména tam, kde je projevem šikanování nebo násilí na jednotlivci nebo na skupině dětí. Domníváme se, že lze tuto problematiku zmírnit mnoha způsoby, z nichž vybíráme následující doporučení:

Pro rodiče:

1. všimnout si více dětí a jejich chování;
2. pravidelně s dětmi hovořit (také doma i o tom, co v průběhu dne dítě dělá);

3. při zjištění násilného chování podrobně zjistit co se stalo;
4. situaci nikdy nezlehčovat;
5. ve škole musí být zjednána náprava;
6. pokud není škola ochotna nápravu zjednat, je nutné obrátit se na specialistu;

Pro učitele:

1. všímat si dětí a jejich nezájmu o problematiku a uzavírání se do sebe sama;
2. zjišťovat průběžně stav agresivního chování dětí ve třídě (o přestávkách, v polední pauze, při přemísťování dětí do výukových prostor, do šaten apod.);
3. řešit případné agresivní chování ihned s jasným výsledkem;
4. prostředkem regulace hostilních projevů je sociální klima ve třídě;
5. společná emocionální naladěnost (pozitivně zaměřená);
6. podpora rodiny, nejbližších (kamarádů, pedagogů, trenérů);
7. výchova dětí k fair play;
8. nepřetěžování žáků;
9. výchova k autoritám a pozitivní posilování sebevědomí;
10. u méně úspěšných žáků pochvala tam, kde to lze.

Domníváme se, že narůstající problémy s poruchami chování žáků ve škole jsou částečně i odrazem moderní doby, řada dětí pocítuje značné sociální rozdíly, velký vliv mají na dnešní mládež média, zejména filmy a počítačové hry. Také postoje rodičů a jejich nedostatek času vedou k nárůstu vlastního sebeprosazování dětí, které mnohdy přeroste právě v šikanování.

Literatura:

- BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škol.* Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08-9
- HOGENOVÁ, A. *Areté základ olympijské filozofie.* Praha: Karolinum, 2001, 164 s. ISBN 80-246-0046-3
- HOGENOVÁ, A. *Kvalita života a tělesnost.* Praha: Karolinum, 2002, 304 s. ISBN 80-7184-580-90
- KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování na školách.* Praha: Portál, 2000, 256 s. ISBN 80-7178-409-5
- NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie.* Praha: Vodnář, 1995. 397 s. ISBN 80-85255-74-X

BULLYING IN SCHOOLS

Abstract: The Article deals with problems of bullying in schools at children of older school age. Via questionnaire survey we ascertained the occurrence of bullying in selected schools of Brno-Province region. We found out bullying methods are really implemented among pupils of the selected schools.

Key words: aggressivity, bullying, hostility